
Yves Quairiaux, *L'image du flamand en Wallonie (1830-1914). Essai d'analyse sociale et politique*, Loverval, Editions Labor, 2006, 665 pp., ISBN 2-8040-2174-2.

Gaston Durnez wijdde in de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (EVB)* (1975) en de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)* (1998) veel aandacht aan de Vlamingen in Wallonië, terwijl ook Guido Fonteyn daarover in 2004 nog een boek publiceerde. Daarin verwees hij reeds naar het monumentale werk van Quairiaux, waaruit hij een aantal gegevens haalde. Deze auteur doctoreerde immers in 2003 in Louvain-la-Neuve en het resultaat is nu in boekvorm verschenen. Het is een belangrijk werk om verschillende redenen. Vooreerst vanwege de omvangrijke heuristiek, die aansluit bij de 'from below'-aanpak en de mentaliteitsgeschiedenis. Welke clichés en stereotiepe beeldvorming groeiden in Wallonië ten aanzien van Vlaamse inwijkelingen en Vlamingen in het algemeen voor de periode tot de Eerste Wereldoorlog? En vooral hoe veranderen die zich in het Waalse collectieve geheugen? Tijdens de bestudeerde periode was het Waals (de Waalse dialecten) nog de meest gesproken volkstaal in Wallonië, waarbij de auteur een onderscheid maakt tussen de ge-

neraties geboren voor 1914 en deze daarna. Het ging om een dialectische eenaligheid, soms nawerkend tot na de Tweede Wereldoorlog. De overdracht in het Waals, oraal en schriftelijk, vormde dus een cultureel basisgegeven en dat blijkt ook uit de bibliografie, afsluitend met een biografie van tientallen "*auteurs dialectaux*". De auteur onderzocht duizenden liederen, toneelstukken, krantenverslagen, artikels, vlugschriften en brochures.

Inhoudelijk was dus de vraag hoe men in Wallonië reageerde op de aanwezigheid van honderdduizenden Vlamingen. In 1847-1850 drongen haveloze en hongerige benden Vlaamse bedelaars tot het Waalse platteland door als een gevolg van de grote landbouwcrisis in Vlaanderen. Daarna kwamen de inwijkingsgolven. De eerste golf in 1850-1860 bleef nog redelijk beperkt; vanaf de jaren 1870 werd dit vergemakkelijkt door het systeem van goedkope treinabonnementen; de tweede golf kwam er na 1880 vanwege een nieuwe crisis in de Vlaamse landbouw. Het ging om een Vlaamse onderklasse die het vuilste werk kwam doen. Parallel was er een politiek gegeven: de (doctrinaire) liberalen, sterk staand in Wallonië en daar de grote steden beheersend, verloren bij de verkiezingen van 1884 de regeringsmacht ten voordele van een katholieke meerderheid die tot 1914 stand hield. De auteur maakt die correlatie niet zo duidelijk, maar ze lijkt mij niet onbelangrijk. Hij splitst zijn analyse immers in twee grote delen: de politieke stereotypen (pp. 13-119) en de sociale stereotypen (pp. 121-297), gevolgd door een vrij kort besluit en een uitgebreid voetnotenapparaat (2019 verwijzingen, met hier en daar een onnauwkeurigheid in de namen: noot 382 "*Franz Van Cauwelaert*", noot 428 "*E. Wieldiers*").

Voor de politieke stereotypen volgt hij in etappes de taalwetgeving. Het reeds vermelde jaar 1884 betekende een keerpunt. Vanaf dan was er een permanente stigmatisering van het flamingantisme (fanatiekelingen uit op

eigen gewin) en werd Vlaamsgezindheid met klerikalisme geïdentificeerd. Vooral voltrok zich in de retoriek een bipolarisering tussen enerzijds een industrieel, progressief en anti-klerkiaal Wallonië en anderzijds een agrarisch, reactionair en klerikaal Vlaanderen met het Vlaams als instrument dat Wallonië onderdrukte. Aanvankelijk werd dat door de Waalse katholieken en de Waalse socialisten als een door de doctrinaire liberalen gehanteerd electoraal wapen afgedaan. Na de gelijkheids-wet van 1898 (het tweede politieke keerpunt vanwege de symboliek), zwenkten de Waalse socialisten echter naar datzelfde discours. Terecht vraagt de auteur zich af in hoeverre het bij deze polarisering om onwetendheid ging of om een dialectiek (wij versus zij). Op het niveau van de politieke elites kan men de eerste mogelijkheid echter moeilijk inroepen, gezien de toenemende botsingen in elke partij. Het derde kantelpunt waren de verkiezingen van 1912.

Daarna ontleedt de auteur de neerslag van die taalspanningen in het populaire Waalse lied en in Waalse geschriften. Vanaf het midden van de 19de eeuw kende het Waalse repertorium immers een renaissance en de laatste twee decennia van de eeuw een merkwaardige expansie, zichtbaar in uitgeverijen en gespecialiseerde boekhandels. Recurrente thema's waren: de betekenis van 1830 (Walen als de erfgenamen van de helden, flaminganten als de Hollanders), de wending van 1884, "*la maladie flamingante*" als ziektekiem ("*pire que la peste*"), een achterlijk dialect ("*un langage qui lui semble mieux convenir au genre animal qu'humain*", J. Hannay in *Li Spirou*, 1 mei 1898), de natuurlijke onmogelijkheid van Walen om Vlaams te leren ('de laatste wens van een ter dood veroordeelde' als circulerende grap), Wallonië als melkkoe... hoewel er ook liederen waren die de solidariteit tussen arbeiders vooropstelden. In het Waalse theater vond men ook van die thema's terug, maar percentueel verwaarloosbaar in verge-

lijking met het '*chanson politique*'. Het ging om een uitgesproken Luiks fenomeen en qua antiflamingantisme overwegend vanuit liberale hoek, vooral vanaf 1886-87, met een hoogtepunt in 1898 en een herleving vanaf 1907, en dus de politieke conjunctuur volgend. Te noteren valt dat de Waalse chansonniers tot het einde van de jaren 1880 Brussel nog als een essentieel Vlaamse stad zagen. Bij de sociale stereotypen maakt de auteur een onderscheid tussen de aanwezige Vlamingen: een eerste generatie inwijkelingen, de '*logeurs*' samenhokkend in logementshuizen, de dagelijkse pendelaars ('*le train des Flaminds*') en de seizoenarbeiders. Ging het om criminogene vreemdelingen in Vlaamse kwartieren? Dat was alleszins de perceptie van de Waalse bevolking en de Waalse pers. Vooral de '*logeurs*' en de pendelaars hadden een slechte reputatie op gebied van hygiëne, moraliteit, dronkenschap, vechtpartijen en messentrekkerij. Er waren een paar spraakmakende processen die bleven hangen. Bijna dagelijks kwamen de Vlaamse kwartieren in opspraak in de rubriek '*faits divers*' en bij misdrijven zocht de politie eerst in die milieus. Het leidde bij de Waalse autochtonen tot een toenemende irritatie, waarbij op het verschil in zeden met die barbaren werd gewezen. Een negatieve beeldvorming die door wetenschappelijke studies van toen werd bevestigd. Het bood de radicale periodieken van de Waalse beweging de gelegenheid om alle Vlamingen te stigmatiseren: "*l'instinct de violence qui caractérisait la 'race' flamande*" (*L'Ame wallonne*, 15 maart 1898), in contrast met de Waalse superioriteit op zowat alle gebieden, en vandaar het aandringen op bestuurlijke scheiding. Deze criminalisering van de Vlaamse aanwezigheid wordt echter niet bevestigd door het statistische onderzoek dat de auteur deed in de dossiers van het Assisenhof van Henegouwen, van een vredegerecht en van politie-archieven in enkele gemeenten. Dat geldt evenzeer voor de beschul-

diging dat de Vlamingen stakingbrekers waren. Overvloedig bronnenmateriaal toonde aan dat dit slechts uitzonderlijk het geval was geweest, dan nog zonder veel invloed op de afloop, en dat dit ten onrechte tot een hardnekkig cliché was veralgemeend. Verwonderlijk, vooral om de Waalse symboolwaarde, was zelfs het aandeel van Vlaamse steenkoolhouders in de beroemde/beruchte stakingsbeweging van 1886 in Luik en Charleroi. Wel zorgde de Vlaamse aanwezigheid voor een neerwaartse druk op de lonen, bereid als de Vlamingen waren om het zwaarste werk tegen lage lonen te doen.

Daarnaast vroeg Quairiaux zich af hoe de Vlaming in de Waalse volkstheaters werd voorgesteld. Deze figuur kwam aan bod in 231 van de zowat 4800 *'comédies'* tot 1914, opnieuw vooral in het Luikse. Het Vlaamse typetje had ros haar, sprak een onhandig Waals met Vlaamse wendingen en woorden (*"Godferdeck"*), was van bescheiden afkomst, liep op een boerse manier gekleed, werd vaak *"Jef"* genoemd, zijn familienaam begon meestal met *"Van"* wat op burleske wijze werd aangevuld (*"Vandepatate"*), gedroeg zich ongemanierd. Zijn rol contrasteerde met die van de Waalse held, die als rolmodel fungeerde voor de deugden van zijn 'ras', tot in het amoureuze toe. Doorheen de individuele vergelijking werd zo een collectief portret van de twee gemeenschappen gemaakt, zoals ook het tolerante Wallonië tegenover het fanatieke flamingantisme werd gezet. Aansluitend geeft de auteur een overzicht van de negatieve connotaties en gezegden die rond de term *'Flaming'* in de volkstaal ingang vonden.

Wat het boek vooral bijbrengt, is vanuit welke ervaringswereld de Waalse zienswijze op de Vlaamse inwijkelingen werd bepaald en hoe daaruit een veralgemeend stereotiep beeld van 'de' Vlaming ontstond, met diepe sporen in de mentaliteit. Kan men voor die periode van racisme spreken? De auteur meent van niet. De meestevolksauteurs streefden vooral

een komisch effect na. Er waren geen echt xenofobe bedoelingen en er werd geen collectief xenofob geweld gepleegd, zoals in Noord-Frankrijk. Er voltrok zich een vreedzame, zij het geforceerde, assimilatie in de tweede generatie van Vlaamse inwijkelingen waardoor zij onzichtbaar werden. Dat ging gepaard met het wegvallen van de clichés en een ongeremde mogelijkheid tot sociale mobiliteit en politieke carrière. Wel diende de Vlaamse stereotypering de contrasterende opbouw van een eigen Waalse identificatie. Het zijn belangrijke correcties. Toch is de vraag of de auteur daarmee niet te vlug voorbijgaat aan de racistische (onder)toon in de retoriek, zoals die ook in het parlement tot uiting kwam. Dat strookt echter niet met het zelfbeeld bij de constructie van een Waals burgerschap vandaag. De auteur verduidelijkt evenwel voortreffelijk een aantal mechanismen ten aanzien van een 'vreemde' inwijking die onderaan de sociale ladder begint.

[Harry Van Velthoven]